

Милан Гулић\*

Институт за савремену историју  
Београд



**Оригинални научни рад**

УДК 314.117(=163.41)(497.16Бока Которска),,19/20“

DOI: 10.7251/SIC2407003G

## СРПСТВО БОКЕ КОТОРСКЕ НА ПОПИСИМА СТАНОВНИШТВА У XX И XXI ВИЈЕКУ

**Апстракт:** *Стварање црногорског националног идентитета, а потом и независне Црне Горе, представља један од најграстичнијих примјера идентитетског инжењеринга на југословенском и постјугословенском простору. С обзиром на различит историјски пут, а онда и посебан менталитет и идентитет становништва, жељели смо да сагледамо мјесто Боке Которске у тим дешавањима. Кроз овај рад настојали смо да покажемо како су пописи становништва у XX и XXI вијеку, извршени од стране три различита државна организма, детектовали српски национални осјећај код становништва у Боки Которској и да ли је она по томе ишта другачија од остатка Црне Горе. Настојали смо да увидимо да ли је у Боки Которској било више или мање Срба, како се њихов број мијењао од пописа до пописа и, коначно, како су према резултатима пописа Срби распоређени на простору тог дијела црногорске обале. Рад је примарно заснован на објављеним документима, тј. резултатима пописа становништва из 1910, 1921, 1931, 1948, 1953, 1961, 1971, 1981, 1991, 2003. и 2011. године, а затим и на стручној литератури.*

**Кључне ријечи:** *Бока Которска, Црна Гора, српство, пописи становништва, идентитетски инжењеринг.*

---

\* milan.gulic@gmail.com

Премда је југословенска држава представљала израз тежњи за јединство малих јужнословенских народа, она је у значајној мјери довела до афирмације државности и независности појединих народа. На тај процес нарочито је утицала социјалистичка Југославија, која је националном питању приступала из „коминтерновског“ угла, игнорисањем националних интереса српског народа и комадајући српски етнички простор стварањем република и покрајина, утемељујући постепено њихову државност у оквирима шире заједнице.<sup>1</sup> Премда је Црна Гора као федерална јединица социјалистичке Југославије била „наслоњена“ на традиције независне Црне Горе, која је несумњиво била држава српског народа, у њој је отпочело стварање црногорског националног идентитета. Због тога, када говоримо о идентитетском инжењерингу, посебно мјесто у модерној српској историји има Црна Гора. Идентитетски инжењеринг и злоупотреба историје зарад конструисања нове нације у Црној Гори представљају процес дугог трајања, који је имао два снажна импулса. Један је, као што видимо, био непосредно након ослобођења и завршетка Другог свјетског рата, а други у другој половини постојања заједничке државе Србије и Црне Горе, која се звала Савезна Република Југославија (СРЈ). Случај Црне Горе посматраћемо кроз примјер Боке Которске, која представља посебну одредницу у историјском, културолошком и менталитетском смислу, а све са циљем да боље разумијемо како настају нове државе и нације, између осталог, и злоупотребом историјске науке и селективним тумачењем историјских догађаја и процеса.

Бока Которска је дочекала XX вијек на крајњем југу Аустроугарске монархије као саставни дио њене круновине Краљевине Далмације, која је оформљена 1817. године.<sup>2</sup> Сједиште покрајинске управе било је у Задру,

<sup>1</sup> Ljubomir Tadić, *The Comintern and the National Question in Yugoslavia* (Toronto: Serbian Heritage Academy, 1989); Branislav Gligorijević, *Komintern, jugoslovensko i srpsko pitanje* (Beograd: Institut za savremenu istoriju, 1992), 118–120, 286–290; Славољуб Цветковић, „Коминтерна и југословенска држава“, у зборнику: *Југословенска држава 1918–1998* (Београд: Институт за савремену историју; Институт за новију историју Србије; Војноисторијски институт; Подгорица: Историјски институт Црне Горе, 1999), 213–219.

<sup>2</sup> Stjepan Antoljak, „Kako je nastala austrijska pokrajina kraljevina Dalmacija“, *Časopis za hrvatsku poviest*, 3 (1943): 232–239.

а у административном погледу Краљевина Далмација је била подијељена најприје на четири округа, а затим 12, односно 14 котара. Најјужнији котар имао је сједиште у Котору и обухватао је Боку Которску, као и узани приморски појас који се протезао све до прилаза Бару. Према посљедњем аустроугарском попису становништва из 1910. године, а уједно и једином који је извршен у XX вијеку, у Боки Которској, тј. у Которском политичком котару живјело је 40.582 становника, од чега 24.791 „грчко-источне“, тј. православне вјере (61,09%), 15.245 католика (37,57%) и 546 осталих (1,35%). Гледајући велике бокелске општине/судбене котаре, православно/српско становништво је било већинско на херцеговском, перашко-рисанском и будванском подручју, док су римокатолици били у већини на подручју Котора. На подручју Судбеног котара Котор живио је 16.921 становник, од чега 9.211 римокатолика (54,44%) и 7.394 православних (43,70%). Католичко становништво је било већинско у седам од девет општина у саставу Судбеног котара Котор (Котор, Доброта, Ластва, Муо, Прчањ, Столив и Тиват), док су православци били већина у преостале двије (Кртоли и Грбаљ). На подручју Судбеног котара Херцег Нови живјело је 10.440 становника, од чега 7.677 православних (73,53%), а 2.609 римокатолика (24,99%). Православно становништво је било већинско у обје општине које су чинили Судбени котар Херцег Нови – Херцег Новом и Луштици. На подручју Судбеног котара Будва живјело је 7.184 становника, од чега 5.400 православних (75,17%), а 1.758 римокатолика (24,47%). Православци су били већина у двије од три општине које су чиниле Судбени котар Будву (Будва и Паштровићи), док су католици били већинско становништво у једној (Спич). На крају, на подручју Судбеног котара Пераст живјело је 6.037 становника, од чега 4.320 православних (71,56%), а 1.667 римокатолика (27,61%). Од двије општине које су чиниле Судбени котар Пераст католици су били већина у Перасту, а православци у Рисну. Као што видимо, православно становништво није било већинско једино на подручју Котора, који је био сједиште читавог политичког котара, али и значајно војно упориште, премда је и ту било заступљено у значајном проценту. Са друге стране, на подручју Будве, Херцег Новог и Пераста чинило је више од 70% укупне популације. С обзиром да су готово сви уписани православци, тј. припадници грчко-источне вје-

ре, у ствари били Срби, Бока Которска је у аустроугарско вријеме имала снажан српски печат.<sup>3</sup>

Отприлике у исто вријеме, *Земљопис Краљевине Црне Горе за ученике трећег разреда основних школа*, као наставно средство и публикација службеног типа, коју је „прегледала и одобрила“ Краљевска црногорска школска комисија, а штампала Краљевска црногорска државна штампарија, није остављао дилему чија је то држава: „У Црној Гори живе све сами чисти и прави Срби, који говоре српскијем језиком, а има их око 300 000 становника. Већина су православне вјере, а има нешто мало римокатоличке и мухамеданске вјере, али треба знати, да смо сви српског поријекла и српске народности.“ У тексту стоји и да „Црном Гором влада Краљ Никола I. из славне српске породице Петровић-Његош“, а затим се закључује: „Осим Црне Горе има још српских земаља у којима живе наша браћа Срби. Неки су као ми слободни, а неки нијесу, него су под туђином. Сваки Србин у Црној Гори дужан је познати и љубити своју цјелокупну домовину – све српске земље, у којима живе наша ослобођена и неослобођена браћа Срби. Ниједан Србин и Српкиња, ма које вјере били, не смију пожалити ни живот ни имање за општу српску слободу, добро, и благоданье.“<sup>4</sup>

О израженом српству Боке Которске говорило је и то што се у војскама обје српске нововјековне државе – Србије и Црне Горе у ратовима за ослобођење и уједињење 1912–1918. године борило више од 1.800 бокељских добровољаца, што је – без икакве дилеме огромна бројка узимајући у обзир претходно поменути укупан број становника најјужнијег далматинског и аустроугарског котара.<sup>5</sup> Таква Бока Которска радосно је

<sup>3</sup> Manfred Makale *Zadnji popis pučanstva u Dalmaciji* (Beč: Naklada Adria, 1912), 7, 36–42, 72–73, 78–79; *Spezialortsrepertorium von Dalmatien: Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910*, XII, *Dalmatien* (Wien: Verlag der Deutschösterreichischen Staatsdruckerei, 1919), 5–12; Милан Гулић, *Бокељи на страни Србије у Првом свјетском рату* (Херцег Нови: СПКД Просвјета, 2015), 31–33.

<sup>4</sup> Ђуро Поповић, Јован Рогановић, *Земљопис Краљевине Црне Горе за ученике трећег разреда основних школа* (Цетиње: Кр. Ц. Државна штампарија, 1911), 3–4, 31–32; Александар Стаматовић, *Историјске основе националног идентитета Црногораца 1918–1953* (Београд: Српска радикална странка; Земун: ЗИПС, 2000), 77–78.

<sup>5</sup> Више о добровољцима из Боке Которске: Марко С. Шовран, *Грбаљ: добровољци у ратовима 1912–1918* (Београд: Удружење ратних добровољаца 1912–1918, њихових потомака

дочекала пропаст монархије Хабзбурга, долазак побједничке српске војске и југословенско уједињење. У вријеме државно-правног провизоријума (1918–1921), тј. у првим годинама постојања југословенске државе, Бока Которска је и даље била дио Далмације као историјске покрајине. Управо у том периоду, почетком 1921. године одржан је први југословенски попис становништва, који је показао да у Боки Которској, тј. у Срезу Котор живи 35.305 становника, од чега 24.468 православних (69,30%) и 10.586 римокатолика (29,98%). Гледајући по матерњем језику, Срба или Хрвата је било 34.309 (97,18%). Гледајући по општинама, православни, тј. Срби,<sup>6</sup> били су већина у осам, а римокатолици, тј. Хрвати,<sup>7</sup> у девет општина. Православну већину имали су: Грбаљ (99,97%), Паштровићи (98,97%), Петровац (98,62%), Рисан (95,35%), Будва (91,57%), Кртоли (86,30%), Луштица (85,95%) и Херцег Нови (80,92%). Карактеристичан је случај грбаљске општине, у којој је попис забиљежио 3.690 становника, од чега 3.689 православних и само једног римокатолика. Слично томе, у паштровићкој општини је било 1.167 становника, од чега 1.155 православних и 12 римокатолика, док је у Петровцу пописано 1.305 становника, од чега 1.287 православних и 18 римокатолика. У општинама у којима је римокатоличко становништво било већинско Срби су били заступљени у сљедећем проценту: Спич (47,57%), Котор (40,49%), Доброта (40,36%), Пераст (33,86%), Тиват (25,30%), Муо (23,46%), Столив (23,02%), Прчањ (16,07%) и Ластва (4,86%).<sup>8</sup>

---

и поштовалаца; стручна књига, 2003); Јово Н. Влаховић, *Добровољци из Боке Которске у ослободилачким ратовима Србије и Црне Горе 1875–1918. године* (Београд: Удружење ратних добровољаца 1912–1918, њихових потомака и поштовалаца; Херцег Нови: Одбор за припрему и објављивање ове књиге, 2004); М. Гулић, *Бокељи на страни Србије...*, 215–280.

<sup>6</sup> Између броја православних и броја Срба по попису становништва из 1921. године у Боки Которској готово да можемо да ставимо знак једнакости, пошто је од осталих православца пописано свега 140 Руса, што је 0,40% од укупне популације у Боки Которској и 0,57% од укупног броја православних вјерника у Срезу Котор, као и девет Румуна.

<sup>7</sup> Између броја римокатолика и броја Хрвата по попису становништва из 1921. године у Боки Которској готово да можемо да ставимо знак једнакости, пошто је од осталих католика пописано: 266 Словенаца, 138 Нијемаца, 95 Чехословака, 29 Мађара и шест Пољака.

<sup>8</sup> *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31 јануара 1921 год.* (Сарајево: Државна штампарија, 1932), 248–249.

Послије доношења првог југословенског устава 28. јуна 1921. године, створени су услови за коначно обликовање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, која је у административном погледу 1922. године подијељена на области. Бока Которска је ушла у оквире Зетске области, која је обухватила нешто проширену некадашњу државну територију Краљевине Црне Горе. Сједиште те југословенске административне јединице било је на Цетињу, чиме је отпочело раздобље када се Боком Которском управљало из некадашње црногорске престонице. У склопу свеобухватних реформи југословенске краљевине, 1929. године укинута су области као административне јединице, а уведене су бановине. Бока Которска је постала дио Зетске бановине, чије је сједиште било на Цетињу, а која је представљала значајно увећану дотадашњу Зетску област. Бококоторски срез је постао један од 32 среза на подручју Зетске бановине, а Херцег Нови је био четврти највећи град у тој југословенској бановини (послије Дубровника, Ђаковице и Пећи).<sup>9</sup>

Други југословенски попис становништва одржан је 1931. године и показао је да на подручју Бококоторског среза живи 38.989 становника, од чега 24.715 православних (63,39%), 13.702 римокатолика (35,14%) и 421 припадник исламске вјере (1,08%). Ни овај, као ни претходни југословенски попис становништва, нису имали одредницу о националној припадности, већ само о вјери и језику. Премда је међу православнима било и других народа, у огромној већини се радило о Србима. Такође, и међу римокатолицима је било разних народа, углавном насељених на том простору у вријеме Хабзбуршке монархије, али већином се радило о Хрватима. У административном погледу подручје Бококоторског среза било је подијељено на 15 општина. Највише становника живјело је на подручју Херцег Новог (12.110), Котора (5.367), Рисна (3.874), Грбља (3.856), Тивта (3.329) и Будве (2.310), док је најмање житеља било у Столиву (313), Мулу (580) и Прчњу (709). Гледајући по вјероисповијести, православно/српско

<sup>9</sup> *Banovi Kraljevine Jugoslavije: biografski leksikon*, uredili Momčilo Pavlović, Predrag Vajagić, Nebojša Stambolija (Beograd: Institut za savremenu istoriju; Društvo istoričara Srbije Stojan Novaković; Bačka Palanka: Društvo nastavnika istorije Bačke Palanke, 2019), 212–215.

становништво је било већина у осам општина, а римокатолици/Хрвати у преосталих седам. Православно становништво је, гледајући по броју, доминирало у Грбљу (99,69%), Паштровићима (98,69%), Рисну (91,43%), Будви (88,10%), Кртолима (83,53%), Луштици (75,96%) и Херцег Новом (69,11%), док је тијесну већину имало у Доброти (50,96%). Од општина са већинским римокатоличким становништвом, православни су значајнијег удјела имали у: Котору (39,41%), Перасту (29,83%), Мулу (27,93%), Столиву (23,64%), Прчњу (22,71%) и Тивту (17,36%), док су у занемарљивом проценту живјели у Ластви (7,85%).<sup>10</sup>

Године 1941. југословенска краљевина је нападнута, окупирана и распарчана, па ни планирани попис становништва није могао да буде одржан. Бока Которска је директно припојена Краљевини Италији, па се у њеном оквиру налазила све до капитулације ове фашистичке државе у септембру 1943. године. До коначног ослобођења у јесен 1944. године контролу над Боком Которском имале су њемачке окупационе трупе. Ослобођењем Боке Которске у Другом свјетском рату и успоставом нових власти започело је сасвим ново раздобље за тај дио источне јадранске обале. Ако не рачунамо краткотрајно сједињење (1813–1814) из периода између слома француске власти у Далмацији и Бечког конгреса, који је означио повратак хабзбуршке власти,<sup>11</sup> Бока Которска је први пут постала дио Црне Горе по завршетку Другог свјетског рата 1945. године. Да ће Бока Которска бити везана за Црну Гору, уколико дође до револуционарних промјена, видјело се током самог рата, пошто су комунисти, конципирајући нову власт, 8. фебруара 1942. године у манастиру Острог образовали Главни народноослободилачки одбор (ГНОО) за Црну Гору и Боку, а 15. новембра 1943. године у

<sup>10</sup> *Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 godine*, II, *Prisutno stanovništvo po veroispovesti* (Beograd: Opšta državna statistika, 1938), 11–12, 118–119.

<sup>11</sup> Јован Р. Бојовић, „Историјски оквири уједињења Црне Горе, Паштровића, Будве и Боке Которске 1813. године“, у зборнику: *Уједињење Црне Горе и Боке Которске 1813–1814. године* (Титоград: Историјски институт СР Црне Горе, 1991), 17–27; Иван Ђ. Кустудија, „Политика великих сила према уједињењу Црне Горе и Боке Которске 1813. и Бечки конгрес“, у зборнику: *Уједињење Црне Горе и Боке Которске 1813–1814. године* (Титоград: Историјски институт СР Црне Горе, 1991), 89–100; *Ujedinjenje Crne Gore i Boke Kotorske 1813–1814. godine: zbirka dokumenata*, I–II, urednik Branislav Kovačević (Podgorica: Istorijски институт Crne Gore; Cetinje: Državni arhiv Crne Gore; Kotor: Istorijски архив, 1998).

Колашину Земаљско антифашистичко вијеће народног ослобођења (ЗАВНО) Црне Горе и Боке, које је 1944. године прерасло у Црногорску антифашистичку скупштину народног ослобођења (ЦАСНО).<sup>12</sup> У новој Југославији национално питање је добило нове обресе, па је црногорска посебност из регионалне, историјске и политичке подигнута на ниво националне и, одрицањем од традиционалног српског идентитета, конструисан је нови – црногорски, какав познајемо и данас. Ипак, за разлику од данашње Црне Горе, Федерална/Народна/Социјалистичка Република Црна Гора барем је у државним симболима имала обресе српског.

На првом попису становништва у Федеративној Народној Републици Југославији (ФНРЈ) 1948. године на подручју Народне Републике (НР) Црне Горе регистровано је 377.189 становника. С обзиром да је већинска популација у националном погледу наведена као црногорска – 342.009 (90,67%), број Срба у Црној Гори сведен је на 6.707 (1,78%). Ни у једној другој југословенској републици, покрајини или аутономној области тада није било мање Срба него у Црној Гори. Парадоксално звучи, али попис је регистровао више Срба чак и у Словенији – 7.048, премда је, истини за вољу, њихов удио у укупној популацији био мањи (0,51%). Такође, попис је регистровао да у Црној Гори више од Срба живи Шиптара, тј. Албанаца – 19.425 (5,15%) и Хрвата – 6.808 (1,80%). Гледајући распоред малобројних преосталих Срба у Црној Гори, 60,22% живјело је у Боки Которској, тј. у два бококоторска среза – Херцегновском и Которском, који су заједно имали 33.739 становника, од чега 23.080 Црногораца (68,41%), 5.958 Хрвата (17,66%) и 4.039 Срба (11,97%). Гледајући по срезовима, у Херцегновском срезу живјело је 15.923 становника, од чега Црногораца 11.328 (71,14%), Срба 2.961 (18,60%), а Хрвата 1.336 (8,39%). У Которском срезу живјело

<sup>12</sup> *Земаљско антифашистичко вијеће народног ослобођења Црне Горе и Боке*, уредио Зоран Лакић (Титоград: Историјски институт СР Црне Горе, 1963); Зоран Лакић, „Прво засједање ЗАВНО-а Црне Горе и Боке“, *Историјски записи*, 4 (1963): 509–530; *ЦАСНО: Црногорска антифашистичка скупштина народног ослобођења*, приредио Зоран Лакић (Титоград: Историјски институт СР Црне Горе, 1975); Зоран Лакић, „Територијално обликовање Федералне Црне Горе и њен положај у Демократској Федеративној Југославији“, у зборнику: *Уједињење Црне Горе и Боке Которске 1813–1814. године* (Титоград: Историјски институт СР Црне Горе, 1991), 375–384.



је 17.816 људи, од чега Црногораца 11.752 (65,96%), Хрвата 4.622 (25,94%), а Срба свега 1.078 (6,05%). Према томе, у Боки Которској је било више Срба него у свим осталим црногорским срезовима заједно (Андријевачком, Барском, Беранском, Бјелопољском, Цетињском, Даниловградском, Дурмиторском, Колашинском, Никшићком, Пљеваљском и Титоградском), као и у градовима Цетињу, Никшићу, Пљевљима и Титограду.<sup>13</sup> Према томе, још бољи примјер идентитетског инжењеринга од претапања Срба у Црногорце на подручју старе Црне Горе било је „спуштање“ црногорског националног идентитета у Боку Которску.

Други попис становништва у социјалистичкој Југославији одржан је 1953. године, а показао је да на подручју НР Црне Горе живи 419.873 становника, од чега Црногораца 363.686 (86,62%), Шиптара, тј. Албанаца 23.460 (5,59%), Срба 13.864 (3,30%), Хрвата 9.814 (2,34%) и „Југословена неопредјељених“, тј. муслимана 6.424 (1,53%). У односу на први попис становништва у социјалистичкој Југославији, број Срба у Црној Гори је удвостручен. Постали су трећи најбројнији народ у најмањој југословенској народној републици, а Црна Гора више није била југословенска република или покрајина са најмање Срба, пошто их је у Словенији те године регистровано 11.225 (0,77%). С обзиром на административне промјене у Југославији, Бока Которска више није била подјељена на два среза, већ ју је обухватао само један – Бококоторски срез, у оквиру којег је било шест општина. У укупној популацији Бококоторског среза, који је бројао 36.752 становника, већину су представљали Црногорци 19.119 (52,02%), Срба је било 8.601 (23,40%), а Хрвата 8.182 (22,26%). Према томе, удио Срба Бокеља у укупном броју Срба у Црној Гори између пописа становништва 1948. и 1953. године порастао је за скоро два процената, пошто је у Бококоторском срезу пописано 62,04% од укупног броја Срба у Црној Гори. Гледајући по општинама које су чиниле Бококоторски срез, Црногорци су били већина у пет, а Хрвати у једној. По броју становника, али и укупном броју

<sup>13</sup> „Стално становништво по народности“, <https://publikacije.stat.gov.rs/G1948/Pdf/G19484-001.pdf> (преузето 02.03.2024. године у 11.25 h); А. Стаматовић, *Историјске основе националног идентитета Црногораца...*, 276–278.

Срба, највећа бокељска општина је био Херцег Нови. На његовом подручју пописано је 13.384 становника, од чега Црногораца 6.477 (48,39%), Срба 5.032 (37,60%) и Хрвата 1.497 (11,18%). Послије Херцег Новог, највише Срба пописано је на територији Рисанске општине. На подручју Рисна живјело је 4.089 становника, од чега 2.522 Црногорца (61,68%), 1.074 Србина (26,27%) и 450 Хрвата (11,01%). Карактеристично за период после Другог свјетског рата је сталан пораст броја Срба у Тивту, гдје је српски елемент био незнатан и у вријеме Аустроугарске монархије и у вријеме југословенске краљевине. На подручју Тиватске општине попис из 1953. године регистровао је 5.758 становника, од чега 3.434 Хрвата (59,64%), 1.215 Црногораца (21,10%) и 977 Срба (16,97%). По укупном броју становника Которска општина је била друга у Боки Которској, али по проценту Срба тек четврта. На подручју Котора живјело је 7.495 становника, од чега 3.585 Црногораца (47,83%), 2.668 Хрвата (35,60%) и 970 Срба (12,94%). Врло мали број Срба забиљежен је на простору Грбаљске општине, која је позната по снажно укоријењеном српству. На подручју Грбља пописан је 3.901 становник, од чега 3.485 Црногораца (89,34%) и 412 Срба (10,56%). Најмање Срба попис је утврдио у Будванској општини, која је по броју становника била најмања у Боки Которској. На подручју Будве живјело је 2.125 становника, од чега 1.835 Црногораца (86,35%), 136 Срба (6,40%) и 131 Хрват (6,16%). Као и на претходном попису становништва, и сада је број Срба у Боки Которској био већи од укупног броја Срба у свим осталим срезovima Црне Горе (Барском, Бјелопољском, Цетињском, Дурмиторском, Иванградском, Колашинском, Никшићком, Пљеваљском и Титоградском), као и у Граду Титограду. Такође, посебно би ваљало истаћи да је само на простору Херцегновске општине Бококоторског среза живјело 36,30% од укупног броја Срба у Црној Гори, па је Херцег Нови по свом српству и тада предњачио у односу на остатак Боке Которске, али и читаве Црне Горе.<sup>14</sup>

<sup>14</sup> „Укупно становништво по народности“, <https://publikacije.stat.gov.rs/G1953/Pdf/G1953-4001.pdf> (преузето 02.03.2024. године у 14.25 h); А. Стаматовић, *Историјске основе националног идентитета Црногораца...*, 278–279.

Попис становништва 1961. године утврдио је да у НР Црној Гори живи 471.894 становника, од чега Црногораца 383.988 (81,37%), муслимана 30.655 (6,50%), Албанаца 25.803 (5,47%), Срба 14.087 (2,99%) и Хрвата 10.644 (2,26%). На основу тих података видимо да тренд пораста броја Срба у Црној Гори није настављен, пошто се између два пописа становништва (1953–1961) повећао за свега 123 људи. По броју Срба поново је предњачила Бока Которска, али сада је знатнији број Срба регистрован и у другим црногорским срединама, попут Титограда и Никшића. На подручју четири бококоторске општине, како је то подручје административно подијељено након укидања срезова и укрупњавања општина, живјело је 42.607 становника, од чега 7.197 Срба, што је 51,09% од укупног броја Срба у Црној Гори и 16,89% од укупног броја становника у Боки Которској. Од четири бококоторске општине три су имале црногорску већину, док су у Тивту већину чинили Хрвати. Гледајући по општинама, највише Срба је поново пописано на подручју Херцег Новог. Та општина је била друга по величини у Боки Которској са 15.157 становника, међу којима 8.849 Црногораца (58,38%), 4.261 Србин (28,11%) и 1.544 Хрвата (10,19%). Штавише, премда су Црногорци били већина у 22 од 27 насеља на подручју Херцегновске општине, у Херцег Новом као општинском средишту Срби су били релативна већина, пошто их је пописано 1.476 од 3.797 становника (38,87%), док је Црногораца било 1.311 (34,58%).<sup>15</sup> Гледајући свеукупан распоред Срба у Црној Гори по општинама, Херцег Нови је поново предњачио, пошто је у њему живјело 30,25% од лица која су се у читавој Црној Гори изјаснила у смислу српске националне припадности. Од 20 општинских средишта у Црној Гори, само у три Црногорци нису били већинско становништво, пошто су у Херцег Новом већина били Срби, у Тивту Хрвати, а у Улцињу Албанци. По броју становника највећа бокељска општина био је Котор, у којем је

<sup>15</sup> Осим општинског средишта, Срби су били већина и у насељима: Сушћепан (58,33%), Жлијеби (53,70%) и Кути (53,08%), а у значајном проценту живјели су у селима: Проводина (44,90%), Игало (43,42%), Поди (39,84%), Мокрине (33,62%), Убли (33,56%), Мељине (31,83%), Камено (30,41%), Јошице (31,03%), Бијела (29,88%), Зеленика (26,70%), Ђеновићи (26,19%), Ратишевина (26,17%), Кумбор (24,41%), Требесињ (23,81%), Бијелске Крушевице (22,53%) и Ђурићи (20,66%).

регистровано 16.642 житеља, од чега Црногораца 10.806 (64,93%), Хрвата 3.483 (20,93%), Срба 1.788 (10,74%) и Југословена 274 (1,65%). Црногорци су били већина у 40, а Хрвати у шест насеља, док Срби нису били већина ни у једном.<sup>16</sup> На подручју Општине Тиват попис је регистровао 5.974 становника, од чега 3.423 Хрвата (57,30%), 1.426 Црногораца (23,87%), 863 Срба (14,45%), 91 Словенца (1,52%) и 75 Југословена (1,26%). Од 12 тиватских насеља, Хрвати су били већина у осам, а Црногорци и Срби у по два.<sup>17</sup> Најмање Срба регистровано је на подручју најмање бокелске општине – Будве, гдје је црногорска већина регистрована у свих 32 насеља. Општина Будва је имала 4.834 становника, од чега 4.267 Црногораца (88,27%), 285 Срба (5,90%) и 185 Хрвата (3,83%). Више од половине будванских Срба живјело је у општинском средишту – Будви (167), гдје су представљали 12,38% од укупног броја становника.<sup>18</sup>

Попис становништва из 1971. године показао је знаковита кретања у погледу националног осјећаја широм Југославије, па тако и у Социјалистичкој Републици (СР) Црној Гори. Иако је укупан број становника у Црној Гори порастао сличном динамиком као и у претходним пописним међупериодима, број Црногораца и Хрвата је опао, а драстично је повећан број Муслимана, Срба, Албанаца и Југословена. Према попису становништва из 1971. године у СР Црној Гори живјело је 529.604 становника, од чега 355.632 Црногорца (67,15%), 70.236 Муслимана (13,26%), 39.512 Срба (7,46%), 35.671 Албанац (6,74%), 10.943 Југословена (2,07%) и 9.192 Хрвата (1,74%). Ако упоредимо са претходним пописом становништва, видјећемо да је број Срба у Црној Гори у периоду 1961–1971. године порастао за 2,8 пута, па је попис први пут после Другог свјетског рата у Црној Гори

<sup>16</sup> Срби су у значајнијем проценту пописани у: Ковачима (43,22%), Горњем Ораховцу (34,87%), Главатичићима (34,41%), Пријерадима (34,29%), Доњем Морињу (31,69%), Горовићима (28,67%), Леденицама (24,84%), Костањици (21,97%), Перасту (20,59%) и Рисну (20,21%).

<sup>17</sup> Срби су били већинско становништво у Миловићима (59,54%) и Гошићима (54,41%), а значајан удио у становништву били су у Радовићима (49,25%) и Богишићима (31,58%).

<sup>18</sup> „Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1961. godini, III, Nacionalni sastav stanovništva FNR Jugoslavije: podaci po naseljima i opštinama“, <https://publikacije.stat.gov.rs/G1961/Pdf/-G19614001.pdf> (преузето 03.03.2024. године у 12.05 h).

регистровао више Срба него Албанаца. Подаци из овог пописа становништва говоре нам да се успавано српство на сјеверу Црне Горе пробудило, што се види по значајном порасту броја Срба у Бијелом Пољу, Иванграду, а нарочито у Пљевљима, у којима је живјело појединачно највише Срба у Црној Гори – 7.922 (16,91%). Међутим, Бока Которска није престала да буде свјетионик српства у комунизмом успаваној Црној Гори. С обзиром да су три града на сјеверу појединачно имала становника колико и читава Бока Которска, у њој је удио Срба остао у највећем проценту. У четири бококогорске општине живјело је 50.316 становника, међу којима 11.018 Срба (21,90%). Црногорци су, поново, били већина у три од четири бококогорске општине, док су Хрвати превладавали у једној. Треба нагласити и да су Херцег Нови и Котор по броју Југословена заузимали прва два мјеста на нивоу читаве Црне Горе. Штавише, имали су већи број Југословена и од републичког административног центра – Титограда. Највише Срба поново је регистровано на подручју Општине Херцег Нови, која је имала 18.368 становника, од чега 8.581 Црногораца (46,72%), 5.216 Срба (28,40%), 2.553 Југословена (13,90%) и 1.195 Хрвата. Од 27 насеља на подручју Херцег Новог, Црногорци су били већина у 18, Срби у седам – рачунајући општинско средиште, а Хрвати у једном, док се у једном насељу једнак број житеља изјаснило да је српске и црногорске националности. Херцег Нови је поново био једино од 20 општинских средишта у којем су Срби имали релативну већину, с обзиром да је у вароши живјело 6.705 становника, од чега 2.312 Срба (34,48%), 2.168 Црногораца (32,33%), 1.099 Југословена (16,39%), 682 Хрвата (10,17%) и 68 Словенаца (1,01%).<sup>19</sup> На подручју највеће бококогорске општине – Котора пописано је 18.917 становника, од чега 10.134 Црногораца (53,57%), 3.362 Срба (17,77%), 2.612 Хрвата (13,81%) и 2.171 Југословен (11,48%). Узимајући у обзир те бројке, видимо да је први пут послјије

<sup>19</sup> На подручју Општине Херцег Нови Срби су били већинско становништво и у: Проводини (62,43%), Каменом (61,39%), Жлијибима (56,76%), Требесињу (51,76%), Сушћепану (47,37%) и Игалу (41,02%); а у значајном проценту живјели су и у: Мокринама (38,46%), Суторини (32,96%), Бијелским Крушевицама (31,37%), Јошицама (30,03%), Подима (28,60%), Ратишевини (28,00%), Зеленици (26,92%), Пријевору (26,26%), Бијелој (21,52%) и Ублима (20,36%). Специфичан је случај села Сасовићи, које је имала 140 житеља, међу којима једнак број Срба и Црногораца – по 57 (40,71%).

Другог свјетског рата на которском подручју регистровано више Срба него Хрвата и да је, у односу на претходни попис становништва, њихов број скоро дуплиран. Од 46 которских насеља, Црногорци су били већина у 37, Срби у шест, а Хрвати у три.<sup>20</sup> Међутим, највећи пораст броја Срба у Боки Которској биљежимо на територији Општине Будва, гдје је број Срба у односу на претходни попис становништва порастао девет пута. Према попису из 1971. године на будванском подручју је живјело 6.106 становника, од чега Црногораца 3.953 (64,74%), Срба 1.469 (24,06%), Југословена 285 (4,67%) и Хрвата 136 (2,23%). Од 32 будванска насеља, Црногорци су били већина у 26, а Срби у шест.<sup>21</sup> Као и раније, најмање Срба је било у Тивту, премда је благи пораст укупног броја константа свих пописа након Другог свјетског рата. На тиватском подручју живјело је 6.925 становника, од чега 3.375 Хрвата (48,74%), 1.647 Црногораца (23,78%), 971 Србин (14,02%) и 634 Југословена (9,16%). Од 12 тиватских насељених мјеста, Хрвати су били већина у седам, Срби и Црногорци у по два, а Југословени у једном.<sup>22</sup> Када пратимо промјене националне структуре у бокелским селима уочавамо драстичне промјене од пописа до пописа, чиме се потврђивала флуидност националног идентитета у Црној Гори и вишедеценијско преклапање српског и црногорског.

<sup>20</sup> Срби су имали већину у: Загори (61,07%), Кубасима (59,42%), Вишњеви (57,69%), Кримиовици (56,67%), Доњем Морињу (50,00%) и Костањци (35,75%); а у значајнијем проценту живјели су и у насељима: Главатичићи (47,25%), Врановићи (45,70%), Пријеради (45,26%), Шишићи (44,67%), Горњи Ораховац (44,66%), Ковачи (44,07%), Пелиново (41,05%), Радановићи (39,66%), Наљежићи (31,67%), Горовићи (28,33%), Доњи Ораховац (26,61%), Малов До (22,78%), Леденице (21,88%), Лешевићи (21,54%), Главати (20,77%) и Сутвара (20,33%).

<sup>21</sup> Српску већину имали су: Рађеновићи (75,00%), Ђенаши (70,59%), Челобрдо (70,00%), Катун Режевићи (67,19%), Дробнићи и Тудоровићи (по 55,00%); а Срби су чинили значајан проценат становништва и у: Пржном (46,24%), Новосељу (36,59%), Витом Долу (34,48%), Брдима (33,33%), Петровцу на Мору (32,27%), Крсцу (31,58%), Бечићима и Подбабцу (по 28,57%), Ријечи Режевићи (25,93%), Близикухама (24,24%), Калудерцу (21,74%), Буљарици (21,61%) и Куљачама (21,43%). Истине за вољу, углавном се радило о прилично малим насељима, па је мало које имало више од 100 становника.

<sup>22</sup> Срби су били већинско становништво у Гошићима (70,00%) и Радовићима (57,28%), а у значајном проценту су живјели у Богишићима (40,58%) и Ђурашевићима (31,62%) („Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 1971. godini, II, Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije: podaci po naseljima i opštinama“, <https://publikacije.stat.gov.rs/G1971/Pdf/G19714001.pdf> (преузето 03.03.2024. године у 14.05 h).

Попис становништва из 1981. године показао је да у СР Црној Гори живи 584.310 становника, од чега Црногораца 400.488 (68,54%), Муслимана 78.080 (13,36%), Албанаца 37.735 (6,46%), Југословена 31.243 (5,35%), Срба 19.407 (3,32%) и Хрвата 6.904 (1,18%). За разлику од претходног међупописног периода, када се број Срба у Црној Гори скоро утростручио, у периоду 1971–1981. године смањен је 2,04 пута. У исто вријеме, примјетан је драстичан пораст броја Црногораца, док се број Југословена скоро утростручио. Драстичан пораст броја оних који су се изјаснили као Југословени на том попису становништва није био карактеристичан само за Црну Гору, у којој је порастао за 2,86 пута, већ и за остале југословенске републике и покрајине. У Босни и Херцеговини (БиХ) је порастао 7,45 пута, у Хрватској 4,51 пут, у Македонији и Словенији по 3,90 пута, у Србији 3,57 пута – од чега у ужој Србији 3,61 пут, у Војводини 3,56 пута, а на Косову 2,91 пут. Поредићи број Срба у Црној Гори са бројем Срба у осталим републикама и покрајинама стичемо утисак да ситуација никада није била гора. Број Срба у Црној Гори је био упола мањи од броја Срба у Словенији или Македонији, а да и не говоримо о другим републикама и покрајинама. Разлика је само у томе што је удио Срба у укупној популацији у тим републикама био мањи – у Македонији 2,33%, а у Словенији 2,23%. Пад броја Срба у Црној Гори одразио се и на Боку Которску, премда у мањој мјери него на остатак Црне Горе. Ако посматрамо само четири бококоторске општине, од 61.660 становника српску националност је навело 7.296, што је 37,59% свих Срба у Црној Гори и 11,83% становништва Боке Которске. Попис из 1981. године коначно је показао да је Херцег Нови постао највећа бокелска општина. Тада је пописано 23.258 житеља, од чега Црногораца 9.877 (42,47%), Југословена 8.006 (34,42%), Срба 3.844 (16,53%) и Хрвата 702 (3,02%). Од 27 херцеговских насеља, Црногорци су били већина у 21, Југословени у пет, а Срби само у селу Камено (36,24%).<sup>23</sup> На подручју Општине Котор пописано је 20.455 житеља, од чега Црногораца 11.205 (54,78%), Југословена 5.271 (25,77%), Срба 1.703 (8,33%) и Хрвата 1.644 (8,04%). Од 46 которских

<sup>23</sup> На подручју Општине Херцег Нови Срби су у значајнијем проценту регистровани и у насељима: Сушћепан (35,40%), Мокрине (29,60%), Жлијеби (27,78%) и Игало (24,47%). Срби више нису били већина у општинском средишту, пошто се од 8.132 житеља Херцег Новог само 1.621 изјаснио да припада српском народу (19,93%).

насеља, Црногорци су били већина у 41, Југословени у три, Хрвати у једном, док у једном насељу није било становника.<sup>24</sup> Према броју становника најмања бокељска општина била је Будва. На будванском подручју пописано је 8.632 житеља, од чега 6.022 Црногорца (69,76%), 1.272 Југословена (14,74%), 899 Срба (10,41%) и 121 Хрват (1,40%). Од 33 будванска насеља, Црногорци су били већина у 30, док у три није регистрован ниједан становник.<sup>25</sup> Као и раније, најмање Срба је било у Тивту. Према попису становништва из 1981. године, Општина Тиват је имала 9.315 становника, од чега Хрвата 2.876 (30,87%), Црногораца 2.831 (30,39%), Југословена 2.384 (25,59%), Срба 850 (9,13%) и Албанаца 129 (1,38%). Од 12 тиватских насеља, Хрвати су били већина у шест, Црногорци у четири, Југословени у једном, а Срби такође у једном – Радовићима (34,28%).<sup>26</sup> Према томе, на подручју Будве и Котора више није било ниједног села са српском већином, на подручју Херцег Новог остали су већина само у Каменом, а на подручју Тивта само у Радовићима.<sup>27</sup>

Посљедњи попис становништва који је спровела социјалистичка Југославија извршен је 1991. године у околностима државе која одумири, грађанског рата који је изгледан и пробуђених националних осјећаја код готово свих народа и народности које су живјеле у тој мултинационалној и мултиконфесионалној држави. То се одразило и на изјашњавање у Црној Гори, па је број Срба, у односу на претходни попис становништва, утростручен, досегавши највећу цифру након Другог свјетског рата. Попис је показао да у СР Црној Гори живи 615.035 становника, од чега Црногораца 380.467 (61,86%), Муслимана 89.614 (14,57%), Срба 57.453 (9,34%), Албанаца 40.415 (6,57%), Југословена 26.159 (4,25%) и Хрвата 6.244 (1,02%). Од укупног броја Срба у Црној Гори, 16.065 (27,96%) је живјело у четири боко-

<sup>24</sup> На подручју Општине Котор значајнији проценат Срба регистрован је у насељима: Главатичићи (38,68%), Вишњева (36,84%), Сутвара (29,82%) и Доњи Морињ (24,57%).

<sup>25</sup> На подручју Општине Будва значајнији проценат Срба је регистрован у насељима: Калудерац (24,49%), Рађеновићи (23,08%), Катун Режевићи (21,74%), Челобрдо и Тудоровићи (по 20,00%).

<sup>26</sup> На подручју Општине Тиват значајнији проценат Срба регистрован је још само у Гошићима (30,00%).

<sup>27</sup> *Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije, I, Podaci po naseljima i opštinama* (Beograd: Savezni zavod za statistiku, 1991), 11–12, 117–129.



каторске општине. Највећа бокелска општина био је Херцег Нови, а, као и раније, ту је било и највише Срба. Попис становништва из 1991. године у Општини Херцег Нови регистровао је 27.593 становника, од чега Црногораца 11.257 (40,80%), Срба 8.531 (30,92%), Југословена 5.243 (19,00%), Хрвата 636 (2,30%) и Муслимана 344 (1,25%). Од 27 насеља на подручју Херцег Новог, Црногорци су били већина у 22, Срби у четири, а Југословени у једном.<sup>28</sup> На подручју Котора живјело је 22.410 становника, од чега 12.380 Црногораца (55,24%), 4.113 Југословена (18,35%), 3.152 Срба (14,07%) и 1.620 Хрвата (7,23%). Од 46 каторских насеља, Црногорци су били већина у 36, Срби у четири, Југословени у три, једно село је било без житеља, а у два је живио подједнак број Срба и Црногораца.<sup>29</sup> На подручју Будве живјело је 11.717 становника, од чега 7.326 Црногораца (62,52%), 2.633 Срба (22,47%), 1.011 Југословена (8,63%), 175 Муслимана (1,49%) и 142 Хрвата (1,21%). Од 33 будванска насеља, Црногорци су били већина у 20, Срби у седам, Југословени у једном, док је пет села било без становника.<sup>30</sup> На подручју Тивта живјело је 11.429 становника, па је Тиват постао најмања бокелска општина. Међу пописаним житељима било је 3.829 Црногораца (33,50%), 2.640 Хрвата (23,10%), 2.347 Југословена (20,54%), 1.749 Срба (15,30%), 243

<sup>28</sup> На подручју Херцег Новог Срби су били већинско становништво у: Требесињу (63,74%), Сушћепану (50,76%), Игалу (36,78%) и Проводини (35,16%); а у значајном проценту живјели су у већини осталих села: Каменом (38,46%), Суторини (37,63%), Жлијебима (37,50%), Зеленици (34,88%), Херцег Новом (33,76%), Кутима (33,18%), Пријевору (32,54%), Луштици (32,26%), Мојдежу (31,31%), Крушевицама (30,28%), Мељинама (28,63%), Бијелским Крушевицама (27,27%), Подима (26,52%), Јошицама (25,55%), Сасовићима (24,61%), Кумбору (24,60%), Мокринама (23,18%), Ђеновићима (22,89%), Бијелој (20,43%) и Баошићима (20,03%).

<sup>29</sup> Срби су били већинско становништво у селима: Главатићи (84,09%), Малов До (75,00%), Ковачи (53,06%) и Лешевићи (48,20%). У два села је забиљежен једнак број Срба и Црногораца – Вишњева (по 50,00%) и Доњи Морињ (по 36,20%), а Срби су у значајнијем проценту пописани и у селима: Сутвара (48,33%), Кривошица (42,86%), Врановићи (42,58%), Кнежлаз (42,11%), Радановићи (37,99%), Загора (36,11%), Кубаси (34,40%), Пријеради (30,86%), Пелиново (29,31%), Горовићи (28,57%), Главати (26,34%), Ластва (25,27%), Леденице (24,44%), Шишићи (24,24%), Дуб (22,93%) и Доњи Ораховац (22,22%).

<sup>30</sup> Срби су били већина у селима: Рађеновићи (100,00%), Близикуће (88,24%), Станишићи (63,64%), Вити До (51,02%), Крстац (42,86%), Свети Стефан (37,53%) и Куљаче (28,57%), уз напомену да су нека од ових насеља имала мање од десет становника, а Рађеновићи, примјера ради, само два. Осим тога, значајан проценат Срба пописан је у насељима: Марковићи (41,38%), Пржно (35,68%), Ријека Режевићи (34,21%), Бечићи (33,33%), Пријевор (28,85%), Петровац на Мору (23,51%), Подострог (23,08%), Калудерац (20,80%) и Чучуке (20,00%).

Муслимана (2,13%) и 154 Албанца (1,35%). Од 12 тиватских насеља, Хрвати и Црногорци су били већина у по четири, а Југословени и Срби у по два.<sup>31</sup> У Тивту, којим је доминирала хрватска национална компонента, као што видимо Срби су примарно живјели у селима на Луштици.<sup>32</sup>

Број Срба у Црној Гори у вријеме социјалистичке Југославије не можемо да посматрамо круто, само на основу пуког узимања бројке из пописа становништва, с обзиром на дуалност идентитета тих људи и неоспорне чињенице да је код многих ставка „Црногорац“ биле једнака одредници „Србин“. О томе свједоче случајеви села која на једном попису имају српску, а на другом црногорску већину. Током ратова који су пратили распад социјалистичке Југославије дошло је до националне мобилизације у Црној Гори и јачања српског националног осјећаја. Међутим, по завршетку ратова долази до ломова у врху власти у Подгорици и скретања режима Мила Ђукановића у смјеру црногорског сепаратизма и новог јачања црногорског националног осјећаја. Тада се ушло у другу фазу идентитетског инжењеринга и стварања посебне црногорске нације. Прецизније, тада је поратно црногорство, према којем су Црногорци „посебна грана на стаблу српског народа“, замијењено „дукљанско-монтенегринским црногорством“, које представља супротстављеност српству са снажним конвертитским антисрпством.<sup>33</sup>

Проблем Косова и Метохије, НАТО агресија, политичке промјене, тешка економска ситуација у земљи и међурепубличке размирице утицали су да Савезна Република Југославија не изврши нити један попис становништва. Прецизније, пописа је било, али су га извршиле републике незави-

<sup>31</sup> Срби су били најбројнији у Радовићима (39,30%) и Миловићима (35,42%), а у значајном проценту су живјели и у: Гошићима (38,46%), Ђурашевићима (25,42%) и Богишићима (24,26%).

<sup>32</sup> *Попис становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава у 1991. години: становништво, I, Национална припадност: подаци по насељима и општинама* (Београд: Савезни завод за статистику, 1993), 9, 19, 22–23, 31–32; *Попис становништва, домаћинства, станова и пољопривредних газдинстава у 1991. години: становништво, III, Национална припадност: детаљна класификација* (Београд: Савезни завод за статистику, 1993), 8–9, 22–25, 30–31, 48–51; „Становништво према националној припадности“, <https://publikacije.stat.gov.rs/G1991/Pdf/G19914020.pdf> (преузето 04.03.2024. године у 10.30 h).

<sup>33</sup> Рајо Војиновић, *Од уставчића до уставчића: српско питање у антисрпској Црној Гори* (Подгорица: Књижевна задруга Српског народног вијећа, 2008), 214–219.

сно једна од друге – Србија 2002, а Црна Гора 2003. године. У вријеме када је Црна Гора вршила попис већ је нестало савезне државе, а образована је државна заједница Србија и Црна Гора, која није била ништа друго до прелазна форма до коначног раздруживања. С обзиром да је кампања за црногорску независност била у пуном јеку, нестало је илузија о дуалном идентитету народа Црне Горе, о преклапању српског и црногорског, с обзиром да се ново црногорство темељило на негацији српства и истицању Србије као пријетње по црногорску државност. У том процесу, који траје и данас, стара дуалност није ништа друго до пут ка потпуном расрбљавању Црне Горе и као таква представља опасност по преостале Србе у Црној Гори.

Једини попис становништва у Црној Гори извршен у вријеме постојања заједничке државе Србије и Црне Горе 2003. године показао је да на подручју Републике Црне Горе живи 620.145 становника, од чега 267.669 Црногораца (43,16%), 198.414 Срба (31,99%), 48.184 Бошњака (7,77%), 31.163 Албанца (5,03%), 24.625 Муслимана (3,97%) и 6.811 Хрвата (1,10%).<sup>34</sup> Од краја Другог свјетског рата никада број Црногораца није био мањи, а број Срба већи. Југословени су готово нестали, али су се међу бројним народима појавили Бошњаци, што је посљедица ратних дешавања у сусједној БиХ и грађења једног новог идентитета тамошњих Муслимана, који се прелио и на околне земље. То је био највећи регистровани број Срба у Црној Гори откако су након Другог свјетског рата отпочели да се спроводе пописи становништва у којима је постојала одредница о националној припадности и први попис становништва у Црној Гори на којем региструјемо

<sup>34</sup> На овом и наредном попису у Црној Гори важна ставка за утврђивање идентитета становништва био је и матерњи језик, с обзиром да је дио грађана и на тај начин исказивао одређени вид припадности српском националном корпусу. Управо због тога, није национална припадност једино мјерило колико грађана Црне Горе има српски идентитет, већ је то и питање језика, али и припадност Српској православној цркви (СПЦ). Гледајући по језику, 393.740 грађана Црне Горе говорило је српски (63,49%), 136.208 црногорски (21,96%), 32.603 албански (5,26%), 19.906 бошњачки (3,21%), а 14.172 босански језик (2,29%). Гледајући општине по Боки Которској, у Херцег Новом је 82,80% житеља говорило српски, у Будви 74,27%, у Котору 65,80%, а у Тивту 65,41% (*Попис становништва, домаћинстава и станова у 2003: становништво, III, Вјероисповјест, матерњи језик и национална или етничка припадност према старости и полу: подаци по општинама* (Подгорица: Завод за статистику Републике Црне Горе, 2004); Зоран Лутовац, *Српски идентитет у Црној Гори* (Београд: Институт друштвених наука, 2015), 77–81).

читаве општине са већинским српским становништвом. Од 21 општине у Црној Гори, Црногорци су били већина у девет (Бар, Будва, Даниловград, Колашин, Котор, Мојковац, Никшић, Подгорица и Цетиње), Срби такође у девет (Андријевица, Беране, Бијело Поље, Жабљак, Плужине, Пљевља, Тиват, Херцег Нови и Шавник), Бошњаци у двије (Плав и Рожаје), а Албанци у једној (Улцињ).<sup>35</sup> Ако бисмо гледали регионално, од укупног броја Срба у Црној Гори, 35.862 (18,07%) живјело је на подручју четири бококоторске општине, па можемо да кажемо да Бока Которска није била једино средиште српства у Црној Гори. Срби су први пут били већинско становништво у двије општине Боке Которске – у Тивту и Херцег Новом, мада су и у преостале двије живјели у значајном проценту. На подручју највеће бококоторске општине – Херцег Новог попис је регистровао 33.034 становника, од чега Срба 17.470 (52,88%), Црногораца 9.447 (28,60%) и Хрвата 798 (2,42%). Колико су Срби својом бројношћу доминирали на подручју Херцег Новог свједочи и чињеница да су били већинско становништво у свих 27 насеља.<sup>36</sup> На подручју најмање бококоторске општине – Тивта попис је регистровао 13.630 житеља, од чега Срба 4.796 (35,19%), Црногораца 4.082 (29,95%), Хрвата 2.663 (19,54%), Муслимана 156 (1,14%) и Албанаца 144 (1,06%). Тиват представља заиста специфичан случај, с обзиром да је у њему деценијама доминирала хрватска компонента, а удио Срба углавном био занемарљив. Парадоксално звучи, али у вријеме комунистичког расрбљавања Црне Горе број Срба у Тивту је константно растао и 2003.

<sup>35</sup> Као што је наведено, Срби су представљали већинско становништво у: Андријевици (69,61%), Плужинама (60,51%), Пљевљима (60,11%), Херцег Новом (52,88%), Жабљаку (50,26%), Шавнику (47,44%), Беранама (46,51%), Бијелом Пољу (40,32%) и Тивту (35,19%), али су у значајном проценту живјели и у општинама: Колашин (44,77%), Мојковац (41,12%), Будва (40,87%), Котор (30,91%), Бар (27,68%), Никшић (26,74%), Подгорица (26,27%) и Даниловград (25,51%). Срби су незнатан проценат становништва представљали само у: Плаву (18,93%), Улцињу (7,44%), Цетињу (4,62%) и Рожајама (3,98%).

<sup>36</sup> Процентуално гледано, Срби су негдје били апсолутна, а негдје тек релативна, али у свим насељима Општине Херцег Нови били су већина: Убли (81,82%), Жлијеби (72,73%), Крушевице (72,47%), Бијелске Крушевице (72,00%), Пријевор (71,90%), Мокрине (70,99%), Кути (68,86%), Суторина (66,23%), Мојдеж (63,21%), Сасовићи (60,92%), Игало (60,47%), Требесињ (59,38%), Проводина (58,73%), Поди (57,38%), Баошићи (57,23%), Ратишевина (55,80%), Мељине (54,73%), Зеленика (52,98%), Лушница (52,37%), Сушћепан (51,42%), Камено (51,37%), Херцег Нови (50,05%), Кумбор (47,89%), Бијела (47,33%), Ђеновићи (45,05%), Јошице (44,42%) и Ђурићи (36,50%).

године досегао свој зенит, с обзиром да су Срби постали најбројнији народ на подручју општине. Гледајући по насељима, од 12 тиватских насеља Срби су били већина у шест, рачунајући општинско средиште, Хрвати у четири, а Црногорци у два.<sup>37</sup> У Општини Будва пописано је 15.909 житеља, од чега 7.211 Црногораца (45,33%), 6.502 Срба (40,87%), 204 Муслимана (1,28%) и 178 Хрвата (1,12%). Од 33 будванска села, Срби су били већина у 16, Црногорци у десет, у пет није било ниједног житеља, док је у два насеља број Срба и Црногораца био подједнак.<sup>38</sup> Коначно, у Општини Котор пописано је 22.947 житеља, од чега 10.741 Црногорац (46,81%), 7.094 Срба (30,91%) и 1.762 Хрвата (7,68%). Премда су Срби по удјелу у укупној популацији били најмање заступљени на которском подручју, представљали су већину у 33 од 59 которских села, у 18 су већина били Црногорци, у четири није регистрован нити један становник, док је у једном селу био подједнак број Црногораца и Хрвата.<sup>39</sup> Гледајући по општинама у Црној Гори, Херцег Нови више није предњачио по броју пописаних Срба као деценијама до тада, пошто је више грађана српске националности забиљежено у: Подгорици

<sup>37</sup> Срби су били већинско становништво у: Гошићима (60,58%), Миловићима (57,89%), Радовићима (51,43%), Ђурашевићима (50,30%), Тивту (34,69%) и Богишићима (34,24%); а у значајнијем проценту живјели су у тиватским насељима: Мрчевац (33,33%), Лепетане (30,41%) и Крашићи (24,50%).

<sup>38</sup> Срби су били већина у овим будванским насељима: Ђенаши, Новосеље и Тудоровићи (по 100,00%), Куљаче (92,31%), Дробнићи (72,73%), Свети Стефан (62,29%), Вити До (61,42%), Челобрдо (60,00%), Брајићи и Катун Режевићи (по 53,33%), Бечићи (52,53%), Пријевор (52,12%), Пржно (50,00%), Лапчићи (48,57%), Подострог (45,88%) и Петровац на Мору (42,63%). Значајан удио у укупном броју становника чинили су у насељима: Калудерац (39,68%), Будва (38,26%), Буљарица (35,40%), Борети (31,60%), Марковићи (25,53%), Ријека Режевићи (21,95%) и Побори (20,69%). Осим тога, у два села је живио подједнак број Срба и Црногораца – у Станишићима (по 40,00%) и Зуковици (по 37,50%).

<sup>39</sup> Срби су били већина у которским насељима: Буновићи, Малов До и Укропци (по 100,00%), Главатичићи (97,10%), Драгаљ (96,88%), Кубаси (91,67%), Хан (90,00%), Кримовица (89,09%), Пелиново (88,73%), Љешевићи (88,00%), Бигова (85,09%), Загора (83,33%), Сутвара (77,85%), Горњи Ораховац (77,78%), Шишићи (71,28%), Врановићи (70,68%), Горњи Морињ (68,75%), Горовићи (68,18%), Радановићи (65,91%), Наљежићи (64,63%), Дуб (64,52%), Доњи Морињ (61,69%), Ластва Грбаљска (59,81%), Ковачи (59,26%), Побрђе (58,82%), Братешићи и Кнежлаз (по 57,69%), Пријеради (56,00%), Унијерина (55,00%), Главати (49,38%), Вишњева (49,22%), Доњи Ораховац (48,25%) и Леденице (46,88%). Такође, у значајнијем проценту су били заступљени у већини преосталих насеља: Звечави (42,86%), Дражином Врту (38,98%), Рисну (29,43%), Перасту (28,94%), Костањици (26,77%), Доброти (25,30%), Доњем Столиву (25,00%), Котору (23,22%), Липцима (22,22%), Прчњу (21,46%) и Кавчу (20,32%).

(44.423), Пљевљима (21.522), Бијелом Пољу (20.275) и Никшићу (20.129), а гледајући по удјелу Срба у укупној популацији на подручју општине предњачили су: Андријевица (69,61%), Плужине (60,51%) и Пљевља (60,11%).<sup>40</sup>

Међутим, заоштравање кампање за независност, страховити притисци републичких власти, као и нефункционалност државне заједнице, која таква каква је била никоме није ишла на корист, учинили су да је на референдуму о независности Црне Горе 21. маја 2006. године изгласана црногорска независност. На референдуму је гласало 419.236 грађана, од чега за независност 230.711 (55,50%), а за заједничку државу са Србијом 184.954 (45,50%). Већинска подршка независној Црној Гори стигла и из три од четири бококоторске општине. У Тивту је гласало 8.800 грађана, од чега за независност Црне Горе 4.916 (56,45%), а за заједничку државу са Србијом 3.793 (43,55%). У Котору је гласало 14.897 грађана, од чега за независну Црну Гору 8.200 (55,70%), а за заједничку државу 6.523 (44,30%). У Будви је гласало 11.199 грађана, од чега за црногорску независност 5.915 (53,32%), а за заједничку државу 5.179 (46,68%). За заједничку државу са Србијом у Боки Которској се одлучно гласало само тамо гдје Срба највише има – у Херцег Новом. На референдуму је гласало 20.220 грађана, од чега за независност 7.741 (38,66%), а за заједничку државу са Србијом 12.284 (61,34%), па је по проценту подршке јединству Србије и Црне Горе та општина била четврта по реду у Црној Гори – иза Плужина (75,70%), Андријевице (72,26%) и Пљеваља (63,72%), а по броју гласалих за заједничку државу пета – иза Подгорице (52.345), Никшића (23.790), Пљеваља (16.009) и Бијелог Поља (15.437). Узимајући у обзир оба параметра – број и проценат оних који су подржали заједничку државу Србије и Црне Горе Херцег Нови је био друга најважнија општина у читавој Црној Гори – последице Пљеваља. За Херцег Нови је карактеристично и то што је заједничка држава добила већинску подршку на 47 од 48 бирачких мјеста на територији општине.<sup>41</sup>

<sup>40</sup> *Popis stanovništva, domaćinstava i stanova u 2003: stanovništvo*, I, *Nacionalna ili etnička pripadnost: podaci po naseljima i opštinama* (Podgorica: Zavod za statistiku Republike Crne Gore, 2004).

<sup>41</sup> „Republika Crna Gora: referendum o državnom statusu 21. maj 2006.“; <https://www.osce.org/files/f/documents/5/b/20099.pdf> (преузето 06.03.2024. године у 15.00 h); *Referendum u Crnoj Gori 2006. godine* (Podgorica: Centar za monitoring CEMI, 2006), 115–183.

Истини за вољу, референдум су пратиле и бројне нерегуларности, иза којих је стајао режим Мила Ђукановића подржан од политичког Запада, који је био спремни да постигне црногорску независност по било коју цијену.<sup>42</sup>

У независној Црној Гори није било више никакве запреке потпуној негацији српског националног осјећаја сваког појединачног грађанина Црне Горе, али и њеног српског коријена кроз реинтерпретацију историје. Радикална политика режима најмлађе европске државе подразумијевала је привилегован положај за оне грађане Црне Горе који су прихватили и подржавали „новоцрногорски“ идентитет, а у исто вријеме и јаке притиске (отворене и прикривене) на оне грађане који су и даље истицали свој српски национални идентитет.<sup>43</sup> Први попис становништва у независној Црној Гори одржан је 2011. године и у значајној мјери је представљао темељно идентитетско питање за грађане Црне Горе, а не само редовну евиденцију становништва, уобичајену за сваку уређену државу. С обзиром на даље и несметано јачање црногорског, а све израженије потпуно негирање српског националног идентитета у Црној Гори, не треба да чуди да је у међупописном периоду дошло до пада броја Срба. Истини за вољу, за осам година колико је протекло између два пописа становништва (2003–2011) укупан број становника у Црној Гори мањи је за 116, на шта је примарно утицало исељавање из економских, али и политичких разлога. Осим Срба, опао је и број Албанаца и Хрвата, а значајно је порастао број Рома и Египћана. У читавој Црној Гори пописано је 620.029 становника, од чега Црногораца 278.865 (44,98%), Срба 178.110 (28,73%),<sup>44</sup> Бошњака 53.605 (8,65%), Албанаца 30.439 (4,91%), Муслимана 20.537 (3,31%)<sup>45</sup> и Рома 6.251 (1,01%).

<sup>42</sup> Бијела књига. *Референдум у Црној Гори 2006.: зборник докумената*, приредио Јован Б. Маркуш (Подгорица: ИИЦ Народна мисао, 2007).

<sup>43</sup> Зоран Лутовац, „Срби у Црној Гори после раздвајања Србије и Црне Горе 2006. године“, *Зборник Матице српске за друштвене науке*, 1 (2014): 55–70; Исти, *Српски идентитет...*, 61, 66–67, 99–102.

<sup>44</sup> Осим Срба, попис становништва је регистровао још двије групације које можемо да сврстамо у српски етнички корпус – Црногорце-Србе, којих је било 1.833 (0,30%), и Србе-Црногорце, којих је било 2.103 (0,34%). С тим у вези, укупан број Срба у Црној Гори могли бисмо да подигнемо на 182.046 (29,36%).

<sup>45</sup> Премда су и на овом попису као одвојене групе постојали Бошњаци и Муслимани, ради се о истом етничком корпусу, којем можемо да додамо још неколико мањих групација:

У складу са укупним падом у српском националном корпусу, опао је и број Срба у Боки Которској, којих је тада пописано 33.682, што је 18,91% од укупног броја Срба у Црној Гори. На подручју Херцег Новог пописано је 30.864 житеља, од чега 15.090 Срба (48,89%), 10.395 Црногораца (33,68%) и 662 Хрвата (2,14%). У Општини Будва пописано је 19.218 житеља, од чега 9.262 Црногорца (48,19%), 7.247 Срба (37,71%) и 210 Руса (1,09%). На подручју Тивта пописано је 14.031 лице, од чега Црногораца 4.666 (33,25%), Срба 4.435 (31,61%), Хрвата 2.304 (16,42%) и Египћана 335 (2,39%). У Општини Котор пописан је 22.601 житељ, од чега 11.047 Црногораца (48,88%), 6.910 Срба (30,57%) и 1.553 Хрвата (6,87%). Пад број Срба уочавамо у три од четири бококоторске општине – у Херцег Новом, Котору и Тивту, док благи пораст биљежимо само у Будви. Гледајући удио у укупној популацији, број Срба је опао у све четири бококоторске општине. Истини за вољу, пад укупног броја становника између два пописа биљеже и Херцег Нови и Котор, благи пораст Тиват, а значајан пораст само Будва. Да је српство у Црној Гори у регресији, видјело се и по језику. Премда је српски језик и даље био већински заступљен у Црној Гори, имао је знатно мање говорника него раније, док је црногорски био у драстичном порасту.<sup>46</sup>

---

Муслимане-Црногорце, којих је било 257 (0,04%), Муслимане-Бошњаке, којих је било 183 (0,03%), Бошњаке-Муслимане, којих је било 181 (0,03%) и Црногорце-Муслимане, којих је било 175 (0,03%). Њима бисмо можда могли да придодемо и Босанце, којих је било 427 (0,07%), па би јединствени бошњачко-муслимански национални корпус у Црној Гори бројао 75.365 људи (12,16%).

<sup>46</sup> Гледајући по језику, 265.895 грађана Црне Горе говорило је српски (42,88%), 229.251 црногорски (36,97%), 33.077 босански (5,33%), 32.671 албански (5,27%), а 12.559 српскохрватски (2,03%). Српској језичкој групацији у Црној Гори можемо да додамо и оне који су се изјаснили да говоре српско-црногорски, којих је било 618 (0,10%), црногорско-српски, којих је било 369 (0,06%), а можда и говорнике хрватско-српског, којих је било 224 (0,04%). Узимајући све то у обзир, српску језичку групацију у Црној Гори чинило је 279.665 грађана (45,11%). Гледајући општине у Боки Которској, у све четири је српски био најзаступљенији језик, премда у значајно мањем проценту него осам година раније. У Херцег Новом је 61,52% житеља говорило српски, у Будви 51,90%, у Котору 42,37%, а у Тивту 39,15% („Stanovništvo Crne Gore prema polu, tipu naselja, nacionalnoj, odnosno etničkoj pripadnosti, vjeroispovijesti i maternjem jeziku po opštinama u Crnoj Gori“, [https://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje\(1\).pdf](https://www.monstat.org/userfiles/file/popis2011/saopstenje/saopstenje(1).pdf) (преузето 06.03.2024. године у 16.50 h); 3. Лутовац, *Српски идентитет...*, 114–119).



Иако планиран за 2021, нови попис становништва у Црној Гори одржан је више од двије године касније – од 3. до 28. децембра 2023. године. Разлози за то су били објективни – пандемија корона вируса, која је одложила попис становништва и у другим државама, али и субјективни, тј. разлози политичке природе, који су се тицали одговора на једно питање – колико је Срба у Црној Гори?<sup>47</sup> С обзиром на све упливе политике и снажног притиска највећег дијела јавности, па чак и након формалног пада режима Мила Ђукановића, у дијелу јавности постоји оправдана бојазан да ће број Срба у Црној Гори бити и мањи него на претходном попису. Са друге стране, каква-таква релаксација политичких прилика у земљи многима улива наду да ће се тренд опадања броја Срба зауставити и да ће се велики број уплашених и уцијењених грађана Црне Горе ослободити и јасно рећи којем народу и којој цркви припадају, као и којим језиком говоре. Остаје да видимо и како ће се у тим приликама изјаснити Бокељи, с обзиром да су претходни циклуси локалних избора показали да српство Боке Которске није угасло и то не само у традиционално српском Херцег Новом, већ ни у Будви и Тивту.

---

<sup>47</sup> Управа за статистику Црне Горе у јануару 2024. објавила је прелиминарне резултате пописа становништва из 2023. године, који су показали пораст укупног броја становника у Црној Гори, док подаци о националној и вјерској припадности и матерњем језику још нису доступни јавности. Број становника је порастао у три од четири бокељске општине, док је пад поново забиљежен само на подручју Котора („Preliminarni rezultati Popisa stanovništva, домаћinstava i stanova u 2023. godini“, <https://www.monstat.org/uploads/files/popis%202021/pr.podaci/Preliminarni%20rezultati%20popisa%2025.01.2024.pdf> (преузето 06.03.2024. године у 20.00h)).

**ИЗВОРИ**

- Бијела књига. Референдум у Црној Гори 2006.: зборник докумената, приредио Јован Б. Маркуш, (Подгорица: ИИЦ Народна мисао 2007)*
- Дефинитивни резултати пописа становништва од 31 јануара 1921 год., (Сарајево: Државна штампарија 1932)*
- Definitivni rezultati popisa stanovništva od 31 marta 1931 godine, II, Prisutno stanovništvo po veroispovesti, (Beograd: Opšta državna statistika 1938)*
- Manfred Makale, Zadnji popis pučanstva u Dalmaciji, (Веč: Naklada Adria 1912)*
- Ђуро Поповић, Јован Рогановић, Земљопис Краљевине Црне Горе за ученике трећег разреда основнијех школа, (Цетинье: Кр. Ц. Државна штампарија 1911)*
- Земаљско антифашистичко вијеће народног ослобођења Црне Горе и Боке, уредио Зоран Лакић, (Титоград: Историјски институт СР Црне Горе 1963)*
- Nacionalni sastav stanovništva SFR Jugoslavije, I, Podaci po naseljima i opštinama, (Beograd: Savezni zavod za statistiku 1991)*
- Popis stanovništva, домаćinstava i stanova u 2003: stanovništvo, I, Nacionalna ili etnička pripadnost: podaci po naseljima i opštinama, (Podgorica: Zavod za statistiku Republike Crne Gore 2004)*
- Попис становништва, домаћинстава и станова у 2003: становништво, III, Вјероисповјест, матерњи језик и национална или етничка припадност према старости и полу: подаци по општинама, (Подгорица: Завод за статистику Републике Црне Горе 2004)*
- Referendum u Crnoj Gori 2006. godine, (Podgorica: Centar za monitoring CEMI 2006)*
- Spezialortsrepertorium von Dalmatien: Bearbeitet auf Grund der Ergebnisse der Volkszählung vom 31. Dezember 1910, XII, Dalmatien, (Wien: Verlag der Deutschösterreichischen Staatsdruckerei 1919)*
- Ujedinjenje Crne Gore i Boke Kotorske 1813–1814. godine: zbirka dokumenata, I–II, urednik Branislav Kovačević, (Podgorica: Istorijski institut Crne Gore; Cetinje: Državni arhiv Crne Gore; Kotor: Istorijski arhiv 1998)*
- ЦАСНО: Црногорска антифашистичка скупштина народног ослобођења, приредио Зоран Лакић, (Титоград: Историјски институт СР Црне Горе 1975)*

**ЛИТЕРАТУРА**

- Stjepan Antoljak, „Kako je nastala austrijska pokrajina kraljevina Dalmacija“, *Časopis za hrvatsku poviest* 3 (1943) 232–239.
- Banovi Kraljevine Jugoslavije: biografski leksikon*, uredili Momčilo Pavlović, Predrag Vajagić, Nebojša Stambolija, (Београд: Институт за савремену историју; Друштво историчара Србије *Stojan Novaković*; Ваčka Palanka: Друштво наставника историје Ваčke Palanke 2019)
- Јован Р. Бојовић, „Историјски оквири уједињења Црне Горе, Паштровића, Будве и Боке Которске 1813. године“, у зборнику: *Уједињење Црне Горе и Боке Которске 1813–1814. године*, (Титоград: Историјски институт СР Црне Горе 1991) 17–27.
- Јово Н. Влаховић, *Добровољци из Боке Которске у ослободилачким ратовима Србије и Црне Горе 1875–1918. године*, (Београд: Удружење ратних добровољаца 1912–1918, њихових потомака и поштовалаца; Херцег Нови: Одбор за припрему и објављивање ове књиге 2004)
- Рајо Војиновић, *Ог уставчића до уставчића: српско питање у антисрпској Црној Гори* (Подгорица: Књижевна задруга Српског народног вијећа, 2008)
- Branislav Gligorijević, *Kominternа, jugoslovensko i srpsko pitanje*, (Београд: Институт за савремену историју 1992)
- Милан Гулић, *Бокељи на страни Србије у Првом свјетском рату*, (Херцег Нови: СПКД *Просвјета* 2020)
- Иван Ђ. Кустудија, „Политика великих сила према уједињењу Црне Горе и Боке Которске 1813. и Бечки конгрес“, у зборнику: *Уједињење Црне Горе и Боке Которске 1813–1814. године*, (Титоград: Историјски институт СР Црне Горе 1991) 89–100.
- Зоран Лакић, „Прво засједање ЗАВНО-а Црне Горе и Боке“, *Историјски записи* 4 (1963) 509–530.
- Зоран Лакић, „Територијално обликовање Федералне Црне Горе и њен положај у Демократској Федеративној Југославији“, у зборнику: *Уједињење Црне Горе и Боке Которске 1813–1814. године*, (Титоград: Историјски институт СР Црне Горе 1991) 375–384.
- Зоран Лутовац, „Срби у Црној Гори после раздвајања Србије и Црне Горе 2006. године“, *Зборник Матице српске за друштвене науке* 1 (2014) 55–70.
- Зоран Лутовац, *Српски идентитет у Црној Гори*, (Београд: Институт друштвених наука 2015)

- Александар Стаматовић, *Историјске основе националног идентитета Црногораца 1918–1953* (Београд: Српска радикална странка; Земун: ЗИПС, 2000)
- Љубомир Тадић, *The Comintern and the National Question in Yugoslavia*, (Toronto: Serbian Heritage Academy 1989)
- Славољуб Цветковић, „Коминтерна и југословенска држава“, у зборнику: *Југословенска држава 1918–1998*, (Београд: Институт за савремену историју; Институт за новију историју Србије; Војноисторијски институт; Подгорица: Историјски институт Црне Горе 1999) 213–219.
- Марко С. Шовран, *Грбаљ: добровољци у ратовима 1912–1918*, (Београд: Удружење ратних добровољаца 1912–1918, њихових потомака и поштовалаца; стручна књига 2003)

Milan Gulić

THE SERBIAN NATIONAL FEELING IN THE BAY OF KOTOR ON THE  
POPULATION CENSUSES IN THE 20<sup>TH</sup> AND 21<sup>ST</sup> CENTURIES

**Summary:** *The Bay of Kotor represents a region in today's Montenegro, which had a different historical path and development compared to the rest of the country. Until 1918, it was part of the Austro-Hungarian Monarchy, and most of the population was Serbian Orthodox with a strong national feeling. In the Yugoslav kingdom, it was part of the Zeta Region, then the Zeta Banovina, and was always clearly politically determined in terms of supporting the politics of Belgrade. The Bay of Kotor became part of Montenegro for the first time at the end of the Second World War, so the policy of creating the Montenegrin nation was also reflected in it. However, the strong Serbian national feeling of the Bay of Kotor could not be easily extinguished by the decrees of the communist leaders, so population censuses showed that the largest part of the small number of Serbs in Montenegro is precisely in the four the Bay of Kotor municipalities. This is precisely the information that inspired this work, with which we wanted to show the changes of the number of Serbs in the Bay of Kotor in the context of the policy that made Serbs Montenegrins.*

**Key words:** *The Bay of Kotor, Montenegro, Serbian national feeling, population censuses, identity engineering.*